

3 Sensitiiviset aiheet ja lähestymistavat sosiaalityön tutkimuksessa

vetäjät: lehtori Sanna Väyrynen ja tutkijatohtori Merja Laitinen, LaY

Torstai 15.2.2007 klo 15.00—17.00, paikka LS 7

- 15.00—15.15 *Tervetuloa!*
- 15.15—15.50 *"Sosiaalityö tiedeyhteisössä — kulttuuriset käsitykset, kokemukset ja tunteet"* professori Hannele Forsberg, Tampereen yliopisto
- 15.50—16.25 *"Sensitiivisen tutkimuksen eettiset haasteet"* KT, luokanopettaja Tuula Uusitalo
- 16.25—17.00 *"Virallinen, tosi ja tuntematon — lastensuojelutiedon sensitiivisyys"* erikoistutkija Tarja Heino, Stakes & professori Tarja Pösö, Tampereen yliopisto & yliassistentti Aino Ritala-Koskinen, Tampereen yliopisto

Perjantai 16.2 klo 9.00—11.00, paikka LS 7

- 9.00—9.30 *"Udmurtialaisessa kriisikeskuksessa parisuhdeväkivaltaa tutkimassa"* VTM Maija Jäppinen, Helsingin yliopisto
- 9.30—10.00 *"Nuorena vieraan kulttuurin laidalla"* tutkija Heli Niemi, Lapin yliopisto
- 10.00—10.30 *"Lastenkotityön ja siitä kertomisen sensitiivisyys"* sosiaalityön jatko-opiskelija Riitta Laakso, Tampereen yliopisto
- 10.30—11.00 *"Lastensuojelulaitosten rajoittamis- ja eristämiskäytännöt tutkimuskohteena"* tohtorikouluuttava Susanna Hoikkala, Helsingin yliopisto

Abstraktit

professori Hannele Forsberg
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
33014 Tampereen yliopisto
hannele.forsberg@uta.fi

Sosiaalityö tiedeyhteisössä – kulttuuriset käsitykset, kokemukset ja tunteet

Puheenvuoron tarkoituksena on ääneen ajatella sosiaalityön kulttuurista statusta yliopistoyhteisössä ja aiheen tutkimisen mahdollisuuksia. Oletan, että kyse on ainakin jossain määrin kiusallisesta – sensitiivisestä - aiheesta. Sosiaalityötä on kehitetty akateemisena oppiaineena ponnekkaasti viime vuosikymmeninä. Painopiste on ollut vahvasti tutkintojen, niiden tietosisältöjen ja tutkintojen statuksen kehittämisessä. Näihin saavutuksiin sosiaalityöyhteisössä ollaan monesti hyvin tyytyväisiä. Sosiaalityön statusta koskeva mielenkiintoni ei kuitenkaan kohdistu tässä yhteydessä oppiaineen sisällöllisiin kysymyksiin tai sen rakenteelliseen asemaan yliopistoyhteisössä. Sen sijaan minua kiinnostaa pikemminkin arvoihin,

uskomuksiin ja kulttuurisiin asenteisiin liittyvät kysymykset ja niiden merkitys sosiaalityön yliopistoyhteisössä saaman statuksen kannalta. Oletan, että nykyisissä arvioinnin ja itsensä esittämisen yliopistokäytännöissä kulttuurisilla käsityksillä voi olla kohtalokkaitakin seurauksia ja muun muassa siksi niitä on tärkeää tarkastella.

KT, luokanopettaja Tuula Uusitalo, Rovaniemen kaupunki
Tuula.Uusitalo@rovaniemi.fi

Sensitiivisen tutkimuksen eettiset haasteet

Esitykseni pohjautuu väitöskirjatutkimukseeni "Miten päästä yli mahdottoman? Narratiivinen tutkimus itsemurhamenetyksistä". Haastattelin tutkimuksessani 24:ää itsemurhan vuoksi lapsensa, sisaruksensa, elämänkumppaninsa tai vanhempansa menettänyttä miestä ja naista. Selvitin, millaisia jälkiä itsemurha jättää läheisen elämään, millaisia muotoja itsemurhamenetyksen aiheuttama suru saa ja millaiset kokemukset tukevat läheisensä itsemurhan kokeneiden sopeutumista ja toipumista.

Pidän tutkimustani sensitiivisenä monestakin syystä. Ensinnäkin itse aihe on sensitiivinen, koska kiinnostukseni kohteena oli vähän tutkittu, yksityinen, yhteiskunnan normien vastainen, syyllisyyttä ja häpeää ja jopa psyykkisiä traumoja aiheuttava ihmiselämän ilmiö, läheisen itsemurha. Itsemurha on myös tabu, josta puhumista helposti kavahdetaan.

Toiseksi: tutkimuksessani oli korostuneesti kyse eettisyydestä. Tutkimusaiheeni sysäsi minut osalliseksi tutkimuskohteeni menneisyyden haavojen, surun, tuskan, häpeän ja kivun säätelyyn. Koko tutkimusprosessin ajan minun oli olennaista pyrkiä säilyttämään herkkyys ja eettisyys niin, etten toiminnallani aiheuttaisi lisää tuskaa ja kärsimystä tai mahdollisesti horjuttaisi tutkimukseen osallistuneiden vaivalla hankittua tasapainoa.

Kolmanneksi: sensitiivinen aihe ei päästänyt minuakaan helpolla. Sensitiivisyys ja eettisyys tutkimusilmiötä ja tutkimukseen osallistujia kohtaan eivät olleet ainoita haasteita joiden kanssa jouduin kamppailemaan. Yhtälailla vaativaa oli kohdata kaikki ne tunteet, joita tutkimusprosessi minussa itsessäni nostatti esiin. Mitkä olivat ne keinot, joiden avulla vältin ja taltutin kärsimyksen tartunnan, mutta menin silti kärsivän lähelle ja saavutin hänen luottamuksensa?

Käyn esityksessäni läpi sitä, millaisia eettisiä haasteita herkästä tutkimusaiheestani minulle seurasi ja millä tavalla yritin näistä haasteista selviytyä.

erikoistutkija Tarja Heino, Stakes
tarja.heino@stakes.fi
professori tarja Pösö, Tampereen yliopisto
tarja.poso@uta.fi
yliassistentti Aino Ritala-Koskinen
aino.ritala-koskinen@uta.fi

Virallinen, tosi ja tuntematon – lastensuojelutiedon sensitiivisyys

Tämän puheenvuoron tehtävänä on tarkastella lastensuojelua koskevan tiedon luonnetta sensitiivisenä tietona. Sensitiivisyydellä lastensuojelulla viitataan usein yksilökohtaisiin kokemuksiin salaisuuksista, häpeästä ja muista senkaltaisista asioista. Tässä puheenvuorossa lähestymme sensitiivisyyttä toisenlaisesta näkökulmasta: kysymme, onko mahdollista ja jos, niin miten, tehdä lastensuojelun työkäytännöissä ajankohtaistuvasta tiedosta julkista ja kollektiivista, jopa tilastoa.

Puheenvuoron taustalla on Pilotti -nimellä toteutettu Stakesin, Tampereen, Porin, Hämeenlinnan ja Tampereen joidenkin lähikuntien, Pikassos Oy:n sekä Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitoksen välisenä yhteistyönä käynnistetty hanke, jonka pyrkimyksenä on ollut tuottaa yleiskuvaus siitä, keitä (institutionaalisessa mielessä) lastensuojelun avohuollon asiakkaana olevat lapset ovat em. kunnissa ajalla 1.1.—31.10.2006. Tuon konkreettisen kuvaustehtävän rinnalla tavoitteena on ollut pohtia sitä, mikä on lastensuojelussa tärkeää ja mahdollista tietoa. Pohdintaa on käyty sen prosessin yhteydessä, jonka tuloksena on tuotettu tiedonkeruulomake, joka on täytetty lastensuojelun avohuollon uusista asiakkaista.

Prosessin aikana on työskennelty paljon määritysten 'virallinen, tosi ja tuntematon' parissa. Lastensuojelua koskevaa tilastotietoa on ollut tapana pitää virallisena tietona. Valtakunnallista lastensuojelutilasto on käytetty varsin paljon lasten pahoinvoinnin indikaattorinakin. Virallisen tiedon tuottamisen prosessi on monenlaisen valikoitumisen prosessi ja siksi lastensuojelun virallisen tiedon rinnalla on jotakin muuta tietoa, joka on "totta". Lastensuojelutilaston virallinen tieto on monin osin kyseenalaistunut. Pilotti toi näkyviin myös sen, että lastensuojelussa on paljon sellaista, jota siinä toimivat pitivät tuntemattomana. Erilaiset institutionaaliset järjestelyt – kuten asiakastietojärjestelmät, henkilötietoja koskevat säännöt, työntekijöiden pätevyyteen, pysyvyyteen ja työorientaatioon vaikuttavat käytännöt – muokkaavat sitä, mitä on mahdollista tietää lastensuojelusta. Tunnetun ja tuntemattoman välisen rajan asettamiseen asettuvat myös asiakkaat ja työntekijät.

Tiedonkeruulomakkeen laatimisprosessi on tuonut monitasoisesti näkyväksi lastensuojelun avohuollon asiakkaana olevaa lasta ja hänen perhettään koskevan tiedon sensitiivisyyden. Tämän sensitiivisyyden merkkeinä voi pitää sitä, miten pitkään joidenkin kysymysten tarpeellisuudesta ja muotoilusta keskusteltiin ja myös sitä, millaisiin kysymyksiin vastaaminen oli muita heikompaa tai vaikeampaa. Näihin kysymyksiin paneudumme esityksessämme yksityiskohtaisemmin alustavan analyysin pohjalta.

VTM Maija Jäppinen
Yhteiskuntapolitiikan laitos, Helsingin yliopisto
maija.jappinen@helsinki.fi

Udmurtialaisessa kriisikeskuksessa parisuhdeväkivaltaa tutkimassa

Keräsin pro gradu –tutkielmaani varten etnografisen aineiston Udmurtian pääkaupungissa Iževskissä sijaitsevassa naisten kriisikeskuksessa. Kysyn tutkimuksessa, millaisesta näkökulmasta kriisikeskuksessa tarkastellaan parisuhdeväkivaltaa ja miten siellä selitetään parisuhdeväkivaltaa ilmiönä ja sitä, että naiset pysyvät väkivaltaisissa parisuhteissaan. Etnografinen kenttätyö vieraassa kulttuurissa ja yhteiskunnassa niin kipeän asian kuin parisuhdeväkivallan parissa työskentelevässä yhteisössä vaatii tutkijalta erityistä sensitiivisyyttä ja tarkkuutta tutkimuseettisissä kysymyksissä.

Aineiston keruu ajoittui helmi-elokuuhun vuonna 2004. Pääsyn kriisikeskukseen tarjosi sosiaalityön opintoihini Udmurtian valtionyliopistossa liittyvä harjoittelu. Tein osallistuvaa havainnointia keskuksessa 25 päivänä. Lisäksi haastattelin työntekijöitä, valokuvasin ja keräsin kirjallista aineistoa, kuten esitteitä ja tilastoja. 562-sivuinen kenttäpäiväkirjani sisältää runsaat 200 sivua havainnointimuistiinpanoja keskuksesta ja aineistonkeruuseen liittyviä pohdintoja, loppu on kuvausta udmurtialaisesta yhteiskunnasta, opinnoistani sikäläisessä yliopistossa, käymistäni keskusteluista ja tekemistäni vierailuista ja matkoista.

Etnografisen tutkimuksen tavoitteena on oppia ymmärtämään kulttuuria sisältä päin. Koin olevani etnografina kentällä koko ajan Udmurtiassa, en vain kriisikeskuksessa. Keskus oli kuitenkin ”suppeana kenttänäni” erityisasemassa, sillä siellä havainnointi ja havaintojen kirjaaminen oli systemaattisempaa ja intensiivisempää. Parisuhdeväkivalta on Venäjällä hyvin vaiettu aihe, eikä siitä puhuminen keskuksen ulkopuolella ollut helppoa. Arvioin myös, että suomalaisena nuorena naistutkijana en edes pystyisi henkilökohtaisten keskustelujen kautta hankkimaan kovin realistista kuvaa asenteista parisuhdeväkivaltaa kohtaan. Myönsin rajoitukset ja keskityin analyysissäni keskuksen näkökulmaan. Pidän kuitenkin tausta-aineistoani udmurtialaisesta yhteiskunnasta merkittävänä siinä mielessä, että etnografian on olennaista hahmottaa tutkimuksensa yhteiskunnallinen konteksti.

Törmäsin keskuksessa useisiin tilanteisiin, jotka vaativat tutkimuseettistä valppautta ja itseenäisiä, suomalaiseen tieteen etiikkaan nojautuvia ratkaisuja. Kokemukseni mukaan venäläisissä sosiaali- ja terveysalan instituutioissa asiakkaan yksityisyyttä ei suojata samalla tavoin kuin Suomessa. Jouduin kieltäytymään auttavaan puhelimeen tulevien puheluiden kuuntelemisesta niin, että asiakas ei sitä tiedä, sekä asiakastapaamisten havainnoinnista niin, että minua ei esitellä asiakkaalle kunnolla ja pyydetä lupaa tutkimukseen. Myöhemmin hämmästyin taas kun huomasin, kuinka paljon tarkemmin yleisluontoisia tilastoja ja asiakirjoja suojellaan kuin asiakkaita. Tutkimuseettisiä pulmia välttääkseni rajasin näkökulman työntekijöihin ja organisaatioon.

Pohdin tutkimuksessa myös omaa paikkaani tutkijana ja sen muutosta yhteisössä, joka on minulle lähtökohtaisesti hyvin vieras. Pidän etnografian vahvuutena sitä, että pitkähkön kenttätyön aikana tutkijapositio elää ja kehittyy, vieraasta tutkijasta tulee tuttu ja luotettu, hän pääsee ”sisään” tutkimaansa yhteisöön. Esimerkiksi haastattelujen tekeminen olisi ollut aivan erilaista, jollen olisi sitä ennen jo tutustunut keskukseseen ja sen työntekijöihin. Pidän tärkeänä myös sitä, etten ollut keskuksessa vain ottajana, vaan pystyin myös anta-

maan heille jotain. Yksi työntekijöistä tuli minulle läheisemmäksi kuin muut – hän oli avaininformanttini, mutta myös minä olin hänen uskottunsa ja tukijansa.

Kenttätyö on ruumiillista työtä. Tieto on aina paikantunutta ja tutkijan oma sukupuoli, ikä, etninen ja sosiaalinen tausta ja aiemmat kokemukset vaikuttavat siihen, mitä hän näkee ja tietää tutkimuskohteesta. Tutkija voi myös joutua peittämään osia itsestään tai paljastamaan niitä vain harvoille. Esimerkiksi en pitänyt melua siitä, että olen feministi, koska feminismiin suhtaudutaan Venäjällä ristiriitaisesti ja se olisi voinut vaikuttaa siihen, miten minuun suhtaudutaan ja mitä minulle kerrotaan. Pidän tärkeänä myös kenttätöiden aikana karttunutta kokemuksellista tietoa udmurtialaisesta yhteiskunnasta. Koin hyvin voimakkaasti esimerkiksi väki-valtaisuuden, joka tuli vastaan niin seksuaalisena häirintänä kaduilla kuin suojatiellä päälle ajavina autoinakin. ”Henki on sellainen, että ei haittaa vaikka sattuuta ihmistä”, kirjoitin kenttäpäiväkirjaani. Kokemuksellinen tieto auttoi analyysivaiheessa: se tuki aineistoa ja johdatti kokonaisvaltaisempaan ymmärtämiseen.

tutkija Heli Niemi
sosiaalityön laitos, Lapin yliopisto
heli.niemi@ulapland.fi

Nuorena vieraan kulttuurin laidalla

Alkuvaiheessa olevan jatkotutkimukseni tarkoitus on tarkastella lastensuojelun piirissä olevien venäläistaustaisten nuorten kokemuksia emotionaalisen, sosiaalisen ja yhteiskunnallisen kodin paikantumisesta Suomessa. Tutkimuksen keskiöön asettuu nuoren kodin konfliktoituminen kahdella tasolla; yksilön kulttuurin vaihdoksesta sekä perherakenteen murtumisesta aiheutuva paikattomuus (vrt. irrallisuus ja henkinen kodittomuus) ja kodin uudelleen jäsentäminen. Venäjältä Suomeen muuttaneet nuoret ovat kokeneet kulttuurisen murroksen jättäessään alkuperäisen kotimaansa. Toisekseen he ovat kokeneet kodin murtumisen uudessa ja vieraassa ympäristössä jouduttuaan turvautumaan lastensuojelupalve-luihin. Alkuperäisen kodin menettämisen myötä nuori joutuu ”rakentamaan” itselleen uuden kodin; kiinnittymään uuteen paikkaan ja ihmisiin sekä jäsentämään omaa identiteettiään uudelleen. Jääkö hän sivuun omasta elämästään; leijumaan eri kotien välille kiinnittymättä mihinkään? Vai löytääkö hän emotionaalisen ja sosiaalisen kotinsa eri paikoista ja sosiaalisista verkostoista? Tutkimuksessa kysytään: Miten nämä nuoret löytävät paikkansa yksilöinä sekä yhteisöjensä ja ympäröivän yhteiskunnan jäseninä vieraassa maassa, jossa he eivät kuulu yhteiskunnan valta-väylälle kulttuurisen taustansa sekä perhetilanteensa vuoksi? Mihin he paikantavat itseään marginaalin ja kiinnittymisen jatkumolla, ja kohtaavatko heidän kokemuksensa ympäröivän yhteiskunnan näkemysten kanssa?

Tutkimustehtävät pyrkivät avaamaan seuraavia kysymyksiä:

- 1) Kuinka nuoret löytävät paikkansa arkisessa vuorovaikutuksessa? Mihin he tuntevat kuuluvansa?
- 2) Miten nuoret kokevat kotinsa murrokset elämänkulussaan? Kuinka he määrittelevät menneisyyttään, nykyisyyttään ja tulevaisuuttaan?

- 3) Mihin nuoret asemoivat itsensä suomalaisessa yhteiskunnassa? Miten ympäröivä yhteiskunta ja sen eri toimijat (esim. lastensuojeluviranomaiset) vaikuttavat heihin?
- 4) Mihin nuoret paikantavat itseään suhteessa yhteiskunnalliseen keskusteluun? Millaisia kuvauksia ja määritelmiä esim. media ja lastensuojelutahot asettavat näille nuorille marginalisaation ja kiinnittymisen jatkumolla?

Tutkimukseni tulee olemaan etnografisesti orientoitunut ja keskiössä ovat venäläistaustaisten maahanmuuttajanuorten elämäntarinat. Laadullisen aineiston on tarkoitus koostua nuorten tuottamista narratiivisista teksti- ja kuvamateriaaleista, haastatteluista sekä osallistujien havainnoista. Aineiston analyysissä käytetään narratiivisia menetelmiä. Aineiston keruussa, analyysissä ja raportoinnissa käytetään sensitiivistä lähestymistapaa kiinnittäen erityistä huomiota kulttuuriseen sensitiivisyyteen.

sosiaalityön jatko-opiskelija Riitta Laakso
Tampereen yliopisto
riitta.laakso@uta.fi

Lastenkotityön ja siitä kertomisen sensitiivisyys

Puheenvuorossani tarkastelen lastenkotityöhön liittyviä hankalia tilanteita, tunteita ja niistä kirjoittamista. Lastenkotityössä on paljon tavanomaista arkista huolenpitoa ja elämistä yhdessä lasten kanssa. Lastenkoti ei kuitenkaan ole kasvuympäristönä tavanomainen. Suomalaisessa lastensuojelu-käytännöissä lastenkodeilla on viimesijaisuuden luonne. Lapsi sijoitetaan lastenkotiin yleensä vasta silloin, kun muut lastensuojelutoimenpiteet eivät ole riittäviä lapsen kasvun turvaamiseksi. Marita Törrönen käyttää ilmaisua haavoitettu lapsuus ja Tarja Pösö loukatut lapsuudet kuvatessaan lasten-suojelulaitoksissa elävien lasten ja nuorten tilannetta. Lastenkodin työntekijät tekevät työtään näiden elämässään paljon kokeneiden ja nähneiden lasten ja heidän läheistensä kanssa.

Alustukseni pohjautuu tekeillä olevaan väitöskirjatutkimukseeni, ”lasten suojelutyö lastenkodissa – etnografia lastenkotityön sisällöstä”. Väitöskirjatutkimukseni tavoitteena on kuvata ja käsitteellistää lastenkodissa tehtävää sosiaalialan ammatillista työtä. Olen kerännyt aineistoni olemalla mukana kahden lastenkodin arjessa syksyn 2004 ja kevään 2005 aikana. Lisäksi olen haastatellut kyseisten lastenkotien työntekijöitä. Niin tutkimuksen toteuttamiseen lastenkodissa kuin myös itse lastenkoti-työhön liittyy asioita, joita voisi nimittää sensitiivisiksi. Työntekijät kuulevat työssään vaikeista lasten ja perheiden kokemuksista ja ovat aktiivisina toimijoina hankalissa tilanteissa. Myös tutkijana olin läsnä tilanteissa, jotka herättivät minussa vahvoja tunteita ja kysymyksiä tutkimuksen teon etiikasta.

Lastenkotityöstä kertominen ja sen tutkimuksellinen jäsentäminen ei ole helppoa työhön liittyvän arkisen tavanomaisuuden ja toisaalta työn lastensuojelullisen erityisyyden vuoksi. Tutkijana olen ”lähellä” aineistoani. Kokemukseni, tunteeni ja usein hyvinkin henkilökohtaiset lastenkodilla käydyt keskustelut ovat osaltaan ohjaamassa tutkimuksellisia valintojani.

Tutkijana minulla on paljon valtaa valitessani mitä ja miten kirjoitan. Puheenvuorossani pyrin kuvaamaan sekä tätä lastenkoti-työhön että sen tutkimiseen ja kirjoittamiseen liittyvää herkkää ja sensitiivistä luonnetta.

VTM, tohtorikoulutettava Susanna Hoikkala
Yhteiskuntapolitiikan laitos, Helsingin yliopisto
susanna.hoikkala@helsinki.fi

Lastensuojelulaitosten rajoittamis- ja eristämiskäytännöt ilmiönä ja tutkimuskohteena

Lastensuojelun laitoshuolto on merkityksellinen osa suomalaista lastensuojelujärjestelmää. Laitoksissa asuvien lasten toiminta- ja osallistumismahdollisuuksia voidaan säännellä monin eri keinoin ja monista eri syistä. Rajoittamis- ja eristämiskäytännöt ovat näistä äärimmäisiä ja erityisiä toimenpiteitä. Väitöskirjatutkimuksessani tarkastelen lastensuojelulaitosten rajoittamis- ja eristämiskäytäntöjä sekä niissä ja niitä kuvaavissa puhetavoissa tapahtuneita muutoksia lähihistorian aikana. Tutkimuksessani kysyn esimerkiksi, millaisia rajoittamis- ja eristämiskäytännöt ovat nykyään, miksi ne ovat sellaisia kuin ovat ja mitä nämä käytännöt kertovat sukupolvien välisistä (valta)suhteista laitoksissa.

Lastensuojelulaitos toimintaympäristönä ja sen institutionaaliset käytännöt ovat haasteellisia tutkimuskohteita. Puheenvuorossani esittelen omaan tutkimukseeni liittyviä haasteita. Tarkastelen ensiksi lastensuojelulaitosten rajoittamis- ja eristämiskäytäntöjä ilmiönä ja niiden erityispiirteitä. Kyseisissä käytännöissä on esimerkiksi läsnä samanaikaisesti sekä kasvatuksen ja hoivan että vallan, kontrollin ja rangaistuksen elementtejä, joiden käsitteellinen jäsentäminen on haastavaa. Toiseksi esittelen tutkimukseni asetelmaa ja lähestymistapaani liittyviä valintoja, joilla etsin vastauksia edellä mainittuihin kysymyksiini.